

Kritisk granskning av antagningen till högskolan i Sverige

Hur antagningen kan förstås ur positiv
särbehandlingsperspektivet, intersektionalitetsperspektivet
och queerteori

Hillevi House
Seher Yilmaz

Abstract

I media läser man allt oftare att högskolor som tillämpar alternativa antagningsmetoder blir stämnda. Studenter som inte blir antagna på grund av metoderna anser att de utsatts för omvänd diskriminering. I vår uppsats undersöker vi hur antagningen till högskolan kan förstås ur positiv särbehandlingsperspektivet, intersektionalitetsperspektivet och queerteorin. Vi tittar dels på lagen om likabehandling av studenter i högskolan (som gällde fram till den 31 december 2008) och på diskrimineringslagen (som trädde i kraft den 1 januari 2009). Även om förändringar kring antagning har gjorts, menar vi i våra analyser att det inte skett någon avsevärd förbättring. Den nya diskrimineringslagen för därmed inte med sig en helt felfri lösning på de problem som finns med antagning till högskolan. I vår slutsats lyfter vi därför en diskussion om vad vi anser saknas och vad som bör förbättras eller tänkas på vid framtida utformningar av antagningen till högskolan.

Nyckelord: Positiv särbehandling, intersektionalitet, queerteori, antagning, högskola, diskrimineringslagen

Antal ord: 9067

Innehållsförteckning

1	Inledning	1
1.1	Bakgrund.....	1
1.2	Syfte och frågeställning.....	1
1.3	Metod.....	2
1.4	Disposition.....	2
2	Vad gäller för antagning till högskolan i Sverige?	4
2.1	Generella utgångspunkter för antagning till högskolan.....	4
2.2	Lagen om likabehandling av studenter i högskolan (SFS 2001:1286).....	5
2.3	Diskrimineringslagen (SFS 2008:567).....	5
3	Positiv särbehandling	7
3.1	Vad är positiv särbehandling?.....	7
3.1.1	Närbesläktade begrepp.....	8
3.2	Vägen till positiv särbehandling i lagstiftningen.....	9
3.3	Hur kan man förklara antagning till högskolan ur positiv särbehandlingsperspektivet?.....	11
3.3.1	Lagen om likabehandling av studenter i högskolan.....	11
3.3.2	Diskrimineringslagen.....	12
4	Intersektionalitet	14
4.1	Definition av intersektionalitet.....	14
4.1.1	Essentialism (och identiteter).....	15
4.1.2	Kunskapsproduktion.....	16
4.1.3	Postkolonialism.....	16
4.1.4	”Vi” och ”dem” (rasifierade grupper).....	16
4.1.5	Universalism.....	16
4.1.6	Hegemoni/Hegemonisk feminism.....	17
4.1.7	Ett exempel på intersektionell analys.....	17
4.2	Hur kan man förstå antagning till högskolan ur ett intersektionalitetsperspektiv?.....	18
5	Queerteori	21
5.1	Vad är queerteori?.....	21
5.1.1	Heteronormativitet.....	21

5.1.2	Performativitet och subversivitet	23
5.1.3	Queer och identitetspolitik	23
5.2	Hur kan man förstå antagning till högskolan ur ett queerteoretiskt perspektiv?	24
6	Slutsats	26
7	Referensförteckning.....	28

1 Inledning

1.1 Bakgrund

Den 21 december 2006 dömdes staten till skadestånd i det så kallade Uppsalamålet (T 400-06 s. 1). Målet gällde Uppsala Universitet som tillämpade positiv etnisk särbehandling (etnisk kvotering) till juristprogrammet genom att ge förtur till sökande vars båda föräldrar var utrikesfödda. De sökande fick då ha sämre meriter än sökande ur andra grupper (Ibid. s. 4). Den 11 juli 2008 stämde 44 kvinnor Sveriges lantbruksuniversitet (SLU) för diskriminering. Enligt stämmningsansökan utsattes kvinnorna för diskriminering när män fick förtur, genom tillämpning av positiv särbehandling, till veterinärutbildningen. Männen som fick förtur hade lika meriter i förhållande till kvinnorna (stämmningsansökan s. 5¹).

Båda fall berör frågan om antagning till högskolan och vilka metoder som får tillämpas enligt lag. Att högskolor blir stämnda visar på att det finns problem med antagningen. Problemen berör inte enbart positiv särbehandling, de berör även frågor om definitioner av sådant som ”utrikesfödda föräldrar” och om hur särskilda antagningsmetoder går till om det är en person med könsöverskridande identitet som är sökande.

1.2 Syfte och frågeställning

Syftet med uppsatsen är att undersöka antagningen till högskolan utifrån tre olika perspektiv, vilka är, positiv särbehandling, intersektionalitet och queerteori. Med hjälp av dessa perspektiv vill vi skapa förståelse för vilka skillnader som finns mellan den tidigare lagen om likabehandling av studenter i högskolan och den nya diskrimineringslagen. För att kunna göra detta vill vi svara på följande frågeställningar

¹ http://www.grupptalanmotslu.se/grupptalan/Startsida_files/1_cfr_stammningsansokan.pdf 2009-01-05

- Hur kan man förklara antagning till högskolan ur positiv särbehandlingsperspektivet, intersektionalitetsperspektivet och queerteori?
- Vilka är skillnaderna, utifrån de tre perspektiven, mellan lagen om likabehandling av studenter i högskolan och den nya diskrimineringslagen?

1.3 Metod

Vi kommer att göra en kritisk granskning av antagningen till högskolan i Sverige. För att göra vår granskning så enkel att förstå som möjligt, kommer vi att använda oss av idealtyper, med andra ord kommer vi att renodla vissa drag hos de olika perspektiven för att sedan kunna dra slutsatser utifrån dessa (Bergström, Boréus 2005 s. 159). Denna metod kommer främst att beröra perspektiven intersektionalitet och queer då dessa har många beröringspunkter.

För att kunna besvara vår första fråga, kommer vi att ta hjälp av svaret på vår andra fråga. Det är genom att skapa förståelse för skillnaderna mellan de två olika lagarna, som vi kan förklara antagning till högskolan ur våra tre perspektiv.

Vi har valt positiv särbehandling som ett av våra perspektiv eftersom att detta är något som ofta tas upp i debatten om antagning till högskolan. Perspektivet är också viktigt då studenter har anmält högskolor med argumentet att positiv särbehandling som metod är diskriminerande.

Intersektionalitet är ett perspektiv vi använder oss av i analysen av antagningen till högskolan. Perspektivet blir fruktbart då det behandlar frågor om maktstrukturer och ojämlikhet. Detta perspektiv blir särskilt intressant då det tydligt formulerar en tanke om att en simultan verkan av olika variabler såsom kön, etnicitet, klass, sexualitet etc. existerar. Genom att ett intersektionalitetsperspektiv belyser hur maktstrukturer skapas och hur man kan se på identitetskategorier blir detta viktigt för en analys av antagningen till högskolan.

Vi använder oss av queerteori för att, precis som med intersektionalitet, se på maktstrukturer och ojämlikhet. Det vi speciellt ser till med queerteori är det synliggörande av normalitet som begreppet innebär. Inom queerteori formuleras en kritik mot entydiga kategorier, som exempelvis ”man” och normer. Detta blir intressant att ta hänsyn till i en analys av antagningen till högskolan.

Trots att vår ambition är att renodla intersektionalitetsperspektivet och queerteori, kan de komma att överlappa varandra i en del avsnitt. Detta beror på att de delvis bygger på samma teoretiska grund och därmed bör förklaras i dialog med varandra.

1.4 Disposition

Efter inledningen, ges i uppsatsens andra kapitel en beskrivning av de lagar som berör antagning till högskolan. Här går vi dels igenom de generella utgångspunkter, som både var gällande under den gamla lagen (lagen om likabehandling av studenter i högskolan) och som är gällande under den nya lagen (diskrimineringslagen). Kapitel tre till fem kommer att inledas med en definition av perspektiven och avslutas med en analys där vi besvarar frågan om hur antagning kan förstås ur det genomgångna perspektivet. I slutsatsen, som också är uppsatsens avslutande kapitlet, kommer vi att blicka framåt. Här diskuterar vi vad man bör tänka på eller vad som skulle kunna ändras vad gäller antagning till högskolan ur de tre perspektiven.

2 Vad gäller för antagning till högskolan i Sverige?

Lagar som berör antagning till högskolan är lagen om likabehandling av studenter i högskolan (SFS 2001:1286), diskrimineringslagen (SFS 2008:567) samt högskoleförordningen (1993:100). Lagen om likabehandling av studenter i högskolan trädde i kraft den 1 mars 2002 och gällde till och med den 31 december 2008. Den 1 januari 2009 trädde den nya diskrimineringslagen i kraft. I och med denna lag slogs en mängd gamla lagar om diskriminering ihop, därmed försvann lagen om likabehandling av studenter i högskolan.

2.1 Generella utgångspunkter för antagning till högskolan

I högskoleförordningen (1993:100) framgår det att kravet för att bli antagen till högskolan är att den sökande har grundläggande behörighet och eventuell särskild behörighet om så krävs (7 kap. 2 §). Urvalet till högskolan baseras på betyg, högskoleprovet, andra särskilda prov, tidigare utbildning, arbetslivserfarenhet och särskilda skäl. Vidare kan en högskola, vid i övrigt lika meriter bland sökande, göra ett urval med hänsyn till kön. Syftet med denna typ av val ska då vara att förbättra rekryteringen av studenter från det underrepresenterade könet (7 kap. 10 §).

I antagningsprocesserna är det förbjudet med direkt och indirekt diskriminering. Detta behandlas både i SFS 2001:1286 1 kap 7-8 §§ och SFS 2008:567 1 kap 4 §.

Direkt diskriminering sker när en person missgynnas genom att behandlas sämre än någon med till exempel annat kön eller annan etnisk tillhörighet i en likartad situation. Missgynnandet måste ha ett samband med till exempel den sökandes könstillhörighet, för att den sökande ska ha blivit diskriminerad. För att ta reda på om direkt diskriminering föreligger, jämför man den behandling som den sökande har utsatts för, med en behandling som en annan person i en likartad situation skulle ha fått. (Prop. 2001/02:27 s. 38-39). Detta kan innebära att en sökande med en viss könstillhörighet hypotetiskt jämförs med en eller flera andra sökande med samma könstillhörighet.

Indirekt diskriminering innebär att en person missgynnas genom att högskolan använder sig av en bestämmelse, ett kriterium eller ett förfaringsätt som verkar

neutralt men som i praktiken syftar till att missgynna en person eller en grupp (SOU 2006:22 s. 27).

Syftet med lagarna är dels att motverka diskriminering men också att främja lika möjligheter och rättigheter (SFS 2001:1286, 1 § och SFS 2008:567 1 kap 1§). Trots dessa ändamål, finns undantag som gör det tillåtet att missgynna vissa personer eller grupper i vissa situationer. Enligt Regeringsformen 2 kapitlet 16 § får en lag eller annan föreskrift, som utgör ett medel för att åstadkomma jämställdhet mellan könen, innebära att en medborgare missgynnas på grund av sitt kön (Prop. 2001/02:27 s. 18). Därmed är det tillåtet att tillämpa regler eller föreskrifter som egentligen går emot diskrimineringslagen. Skrivningar med liknande mål finns även i artikel 4.1 i 1979 års FN-konvention om avskaffande av all slags diskriminering av kvinnor. Enligt artikeln skall konventionsstaterna vidta tillfälliga särskilda åtgärder för att påskynda uppnåendet av reell jämställdhet mellan män och kvinnor samt att dessa åtgärder inte skall betraktas som diskriminering (SOU 2006:22 s. 614).

2.2 Lagen om likabehandling av studenter i högskolan (SFS 2001:1286)

De diskrimineringsgrunder som gällde i SFS 2001:1286 var könstillhörighet, etnisk tillhörighet, sexuell läggning och funktionshinder (SFS 2001:1286 1 kap 1 §).

I lagen gällde inte förbudet mot direkt diskriminering inom högskolan om ett tillvägagångssätt vid till exempel antagning syftade till ett särskilt intresse som var viktigare än själva intresset om att förhindra diskriminering. På samma sätt gällde inte förbud mot indirekt diskriminering då en handling kunde stödjas av ett motiverat mål där diskriminering var ett lämpligt och nödvändigt medel (SFS 2001:1286 7-8 §§). Det motiverade målet skulle vara objektivt och värt att skydda i sig själv. I propositionen till lagen skrev regeringen att motiverade mål kunde vara jämställdhet mellan könen eller främjande av lika möjligheter och rättigheter oavsett etnisk tillhörighet (Prop. 2001/02:27 s. 44). Vidare menade regeringen i propositionen att målen till exempel kunde uppnås genom att män fick förtur till lärarutbildningen för att öka representationen av det underrepresenterade könet. Syftet med undantag från diskrimineringslagarna var att inte hindra en högskola från att ta hänsyn till väsentliga och sociala intressen, så som främjande av jämställdhet mellan kvinnor och män (Prop. 2001/02:27 s. 41).

2.3 Diskrimineringslagen (SFS 2008:567)

I och med SFS 2008:567 utökades diskrimineringsgrunderna som gäller för högskolan. De grunder som lades till var könsöverskridande identitet eller uttryck, religion eller annan trosuppfattning och ålder (SFS 2008:567 1 kap 1§). Könsöverskridande identitet eller uttryck har den man eller kvinna som genom sin klädsel eller på annat sätt ger uttryck för att tillhöra ett annat kön (SFS 2008:567, 1 kap. 5§ 2 punkten). I diskrimineringsgrunden kön omfattas i den nya lagen även den som avser att ändra eller har ändrat sin könstillhörighet (SFS 2008:567, 1 kap. 5 § sista stycket).

Även i denna lag gäller inte diskrimineringsförbuden i de fall där högskolan använder sig av medel för att främja jämställdhet mellan kvinnor och män vid tillträde (SFS 2008:567 2 kap 6 § 1 punkten).

I diskrimineringslagen, till skillnad från i propositionen till lag om likabehandling av studenter i högskolan, tas inte medel för ökad representation av sökande med viss etnisk tillhörighet i högskolan upp som ett undantag från diskrimineringsförbuden. Anledningen till detta går att finna i förundersökningen, SOU 2006:22, till diskrimineringslagen. Här framgår det att de skrivningar om särskilda intressen som ska vara viktigare än själva intresset om att förhindra diskriminering, som går att finna i SFS 2001:1286, är alldeles för svårtolkade. Man menar att det är svårt att avgränsa målgrupper när det gäller etnisk tillhörighet (SOU 2006:22 s. 684). Att endast dela in personer i två grupper, etniska svenskar respektive icke etniska svenskar räcker inte. Det skulle till exempel kunna innebära att alla personer som inte är födda i Sverige hamnar i gruppen "underrepresenterade personer". Att behandla de som är födda i Norge och födda i något afrikanskt land lika, är enligt utredningen något som generellt sett inte kan vara berättigat. Utredningens anledning till detta ställningstagande beror på att det typiskt sett är lättare för en person från till exempel Norge att komma in i det svenska samhället än vad det är för någon från en annan del av världen (SOU 2006:22 s. 655).

3 Positiv särbehandling

3.1 Vad är positiv särbehandling?

I dagsläget finns det inte någon definition av begreppet ”positiv särbehandling” i svensk lagtext (SOU 2006:22 s. 600). Även i litteraturen om positiv särbehandling är begreppet mångtydigt. Anledningen till detta kan, enligt Erik Åsard (2000), vara att författare som skriver om positiv särbehandling redan i utgångsläget driver en normativ ställning för eller emot positiv särbehandling. Resultatet blir då att författarnas analyser, tolkningar och slutsatser färgas av den normativa utgångspunkten (Ibid. s. 15). Enligt Bondestam (2003) skapar mångtydigheten kring begreppet positiv särbehandling svårigheter i att ta ställning i debatten för eller emot metoden (Ibid. s. 84). Roth (2001) menar att man i debatten ska komma ihåg att särbehandling kan ske på olika sätt beroende på målgrupp, aktör, område, förmån, åtgärd och syfte (Ibid. s. 42). Det är inte möjligt att säga att särbehandling alltid är moraliskt omotiverat. Till exempel är det inget konstigt att föräldrar särbehandlar sina barn i förhållande till andra barn (Ibid. s. 25).

Trots mångtydigheten av begreppet är det möjligt att hitta en övergripande innebörd av positiv särbehandling, samt två huvudsakliga former av begreppet. Den övergripande innebörden av positiv särbehandling är att ge särskilda förmåner till vissa målgrupper (Roth 2004 s. 42). Oftast är dessa grupper sådana som anses ha utsatts för diskriminering tidigare. De två huvudsakliga formerna av begreppet är stark positiv särbehandling och svag positiv särbehandling (Åsard 2000 s. 15-16). Svag positiv särbehandling innefattar uppsökande och uppmuntrande åtgärder för att nå särskilda grupper. Målet är att förbättra sökandes möjligheter att nå upp till acceptabla meritkrav (Roth 2001 s. 85). Den svaga positiva särbehandlingen innebär därmed inte att en person från en viss grupp får förtur eller företräde framför någon annan som inte tillhör den särskilda gruppen. Stark positiv särbehandling innebär mer ingripande åtgärder, till exempel att en person av ett visst kön får förtur framför någon av ett annat kön (SOU 2006:22 s. 628).

Även inom begreppet stark positiv särbehandling finns det oenigheter. Roth (2001) skriver att stark positiv särbehandling är när en sökande från en underrepresenterad grupp får förtur, trots att personen endast har tillräcklig kompetens för att till exempel bli antagen till den sökta utbildningen. Därmed menar Roth (2001) att det vid stark positiv särbehandling är gruppstillhörigheten och inte den faktiska meritnivån som är avgörande vid

antagningen (Ibid. s. 76-77). Liknande tolkning görs även av högsta domstolen (T 400-06 s. 5).

Förarbetet (SOU 2006:22) till den nya diskrimineringslagen menar istället att positiv särbehandling inte förutsätter att den som blir antagen eller anställd, faktiskt har sämre meriter eller andra kvalifikationer än den som får stå tillbaka. Även när en person av ett underrepresenterat kön blir antagen vid lika meriter, har positiv särbehandling tillämpats (Ibid. s. 624). Utredningen anser inte att den svaga varianten av metoden är positiv särbehandling eftersom den inte ger förtur till någon från en särskild grupp. Istället räknas svag positiv särbehandling endast som en del av aktiva åtgärder (Ibid. s. 628).

Trots att positiv särbehandling inte är definierat i någon svensk lagtext, finns definitioner av begreppet i förarbetena till jämställdhetslagen SFS 1991:433 (som gällde fram till 31 december 2008) och den nya diskrimineringslagen SFS 2008:567, (Bondestam 2003 s. 84).

I förarbetet till jämställdhetslagen definieras positiv särbehandling som en möjlighet för arbetsgivare att tillsätta en tjänst med en kompetent sökande av underrepresenterat kön, även om personen i fråga är mindre kompetent än andra sökande av det motsatta könet. Denna möjlighet är endast tillåtet om åtgärden är en metod för att uppnå jämn könsfördelning på arbetsplatsen. Dock var det tydligt att positiv särbehandling inte innebär att personer utan tillräcklig kompetens kan tillsättas endast på grund av att de tillhör ett visst kön (Ibid. 2003 s. 7).

I förarbetet (SOU 2006:22) till den nya diskrimineringslagstiftningen har utredningen ytterligare förtydligat och definierat vad positiv särbehandling är. Utredningen menar att positiv särbehandling handlar om tillfälliga åtgärder som är ett undantag från likabehandlingsprincipen. Därmed ska åtgärderna sluta tillämpas då det inte längre finns ett behov av dem. Positiv särbehandling innebär också att individer eller grupper som är underrepresenterade ska få företräde framför andra grupper och att syftet med positiv särbehandling är att uppnå reell jämställdhet eller jämlikhet i praktiken (Ibid. s. 624).

Undantaget från principen om likabehandling innebär att man i praktiken gör ett undantag från förbudet mot diskriminering.

Företräde, förtur eller förmåner åt eftersatta eller underrepresenterade grupper innebär avsteg från idén om att bedöma individer eller fall för sig. Istället använder man sig av ett grupp tänkande (Ibid s. 624-625), detta kan till exempel ta sig i uttryck genom att man kompenserar en hel grupp som har utsatts för diskriminering genom att anställa en person ur gruppen.

3.1.1 Närbesläktade begrepp

Eftersom att positiv särbehandling är ett så pass mångtydigt begrepp, görs här en kort genomgång av närbesläktade begrepp med syfte att visa på vad som inte är positiv särbehandling.

Begreppet aktiva åtgärder, som avser målinriktat jämställdhetsarbete som främst syftar till att bryta den könsuppdelade arbetsmarknaden, är det större begrepp som innefattar bland annat positiv särbehandling och kvotering (SOU 2006:22 s. 627).

Kvotering används ibland synonymt med positiv särbehandling (Dahlerup, Freidenvall 2008 s. 28) och innebär att man beslutar om kvantitativa och bindande mål för hur resurser eller platser skall tilldelas en särskild grupp (Dahlerup, Freidenvall 2008 s. 10). Kvotering är dock enligt EG-rätt förbjudet eftersom att sådant som kön eller etnicitet inte får vara det som automatiskt avgör vem som tilldelas en plats vid till exempel tillträde till högskolan (SOU 2006:22 s. 629). Därmed skiljer det sig från positiv särbehandling.

3.2 Vägen till positiv särbehandling i lagstiftningen

Vägen till positiv särbehandling i lagstiftningen började framförallt under 60 – 70 – talen när kvinnorna intog arbetsmarknaden i allt större utsträckning. Dock skiljde sig kvinnornas plats på arbetsmarknaden med männens plats. Kvinnorna arbetade oftast kortare arbetstider, i andra yrken än män, hade lägre lön och status och hade samtidigt kvar sitt huvudansvar för hemmet. Tidigare hade arbetsmarknadspolitiken, socialpolitiken och utbildnings- och högskolereformerna präglats av frågan om *jämlikhet* mellan likar. I och med det ökade antalet kvinnor på arbetsmarknaden blev istället frågan om *jämställdhet* mellan kvinnor och män aktuell. Visionen var att kvinnor och män skulle ställas jämte varandra på arbetsmarknaden, i politiken, i utbildningen och i hemmet. Vid denna tid var det framförallt folkpartiet som drev frågan om jämställdhet i riksdagen genom diverse motioner på området (Bondestam 2003 s. 24-25).

Ett delvis skydd för kvinnor på arbetsmarknaden fanns i de redan existerande lagarna om anställningsskydd (LAS 1974) och medbestämmande (MBL 1976). För att ytterligare stärka skyddet, tillsatte regeringen år 1972 en jämställdhetsdelegation som hade till uppgift att utreda frågan om diskriminering av kön. Utredningen kom fram till att det fanns övervägande skäl till att inte införa en lag mot diskriminering då en sådan lag inte skulle vara möjlig att begränsas till att enbart förbjuda särbehandling i negativ bemärkelse, utan också försvåra en positiv särbehandling så som kvotering och andra åtgärder med syfte att uppnå ökad jämställdhet. På grund av utredningens slutsatser, som delades av nästan samtliga remissinstanser, avslogs alla motioner om en lag mot könsdiskriminering fram till 1976 (Bondestam 2003 s. 26-27).

År 1975 togs nya initiativ för en lagstiftning mot könsdiskriminering. Den dåvarande socialdemokratiska regeringen lade dels en proposition i frågan men tillsatte också en jämställdhetskommitté. Propositionen föreslog ett förbud mot könsdiskriminering i regeringsformen och kommittén fick till

uppdrag att behandla frågor rörande jämställdhet mellan kvinnor och män samt att ge förslag till lagstiftning mot könsdiskriminering. Initiativet resulterade till att både tillägget i regeringsformen och den nya jämställdhetslagen SFS 1979:1118 antogs av riksdagen. I lagen fanns dels förbud mot diskriminering på grund av kön men också skrivningar om aktiva åtgärder för jämställdhet. Lagen konstruerades med könsneutrala termer, vilket innebar att kvinnor inte nämndes och att begreppet "underrepresenterat kön" infördes. Underrepresenterat kön innebär att ett kön inte är representerat med åtminstone 40% i en viss typ av arbete eller inom en viss kategori av arbetstagare (Bondestam 2003 s. 27-28).

I propositionen till jämställdhetslagen tydliggjordes det att arbetsgivare inte gavs en skyldighet att anställa en person ur det underrepresenterade könet. Istället gavs en möjlighet att ge förtur åt en sökande av underrepresenterat kön som är tillräckligt kompetent och har *lika eller i stort sett lika* kvalifikationer som en medsökande av motsatt kön. Positiv särbehandling, som definierades som att anställa en person av det underrepresenterade könet som är tillräckligt kompetent men *mindre* kvalificerad, fick endast förekomma vid särskilda tillfällen och skulle användas i mycket begränsad utsträckning. Denna typ av positiv särbehandling handlade dock inte om könskvotering (Bondestam 2003 s. 28-29).

Under hela 1980 – talet utnyttjades skrivningarna om aktiva åtgärder i jämställdhetslagen i liten utsträckning. Samtidigt framfördes en hel del kritik mot lagens syften och innebörd. Kritiken menade att det i jämställdhetslagens utformning inte framkom att kvinnor och män har olika verkligheter samt att den könsneutrala terminologin dolde kvinnors och mäns olikartade situation på arbetsmarknaden och i hemmen. I förarbetet till lagen framställdes kvinnor som autonoma och ekonomiskt oberoende individer, detta menade man inte var en sann bild då det finns en outtalad förväntan om att kvinnorna ska ta hand om hemmet och barnen. De aktiva åtgärderna var främst inriktade på att tillgodose lika möjligheter och rättigheter för både kvinnor och män, inte att åstadkomma lika resultat (Bondestam 2003 s. 31-33). Principen om lika möjligheter kan vara problematiskt då det innebär att alla människor behandlas lika och ges möjlighet att konkurrera på lika villkor. Lika resultat fokuserar istället på slutresultatet och syftar till att inte endast skapa lika förutsättningar utan också till att se till att personer från särskilda grupper finns med i resultatet (Dahlerup, Freidenvall 2008 s. 27). Formuleringar i lagen syftade till att en jämn fördelning skulle uppnås, men åtgärderna i sig legitimerades främst genom att de förväntas tillgodose lika möjligheter i konkurrensen om tjänster. Den effektiva metoden, positiv särbehandling, kunde endast användas i undantagsfall. Därmed ansågs inte lagens syfte och metoder stämma överens (Bondestam 2003 s. 33).

Efter en utvärdering av SFS 1979:1118, antogs en omarbetad jämställdhetslag SFS 1991:433. I denna infördes ett tillägg om att lagen siktar till att främst förbättra kvinnors villkor i arbetslivet. Även i den nya

lagen var positiv särbehandling tillåten, men fortfarande var det inte en skyldighet för arbetsgivare att använda sig av strategin då det skulle innebära ett alltför stort intrång i arbetsgivares rättigheter. Dessutom antogs det att en sådan skyldighet skulle tvinga arbetsgivare att under lång tid endast anställa antingen män eller kvinnor till arbetsplatsen (Bondestam 2003 s. 35-36).

Fram till och med den 31 december 2008, fanns sammanlagt sju diskrimineringslagar där jämställdhetslagen utgjorde en av dessa. De andra lagarna berörde, förutom diskriminering i allmänhet, diskriminering i arbetslivet, inom högskolan och inom skolan (SOU 2006:22 s. 214). I utredningen till den nya diskrimineringslagen, SFS 2008:567, framgår det att skrivningen om positiv särbehandling som fanns i gamla jämställdhetslagen, flyttas till den nya lagen. I lagen förtydligas det dessutom att positiv särbehandling blir en tillåten handling inom högskolan (SOU 2006:22 s. 32), vilket *inte* var fallet i den tidigare lagen om likabehandling av studenter i högskolan (Prop. 2001/02:27 s. 41).

3.3 Hur kan man förklara antagning till högskolan ur positiv särbehandlingsperspektivet?

Ända sedan frågan om jämställdhet lyftes och tanken om en diskrimineringslagstiftning kom, har det påpekats att diskrimineringslagar kan försvåra användandet av positiv särbehandling som metod. Detta beror på att det kan anses vara diskriminerande att ge företräde för vissa personer eller grupper. Att det finns en motsättning mellan positiv särbehandling och diskriminering är tydligt idag. Kritiker mot positiv särbehandling menar oftast att metoden leder till omvänd diskriminering. Thomas Gür (1998) menar att när en person blir positivt särbehandlad innebär det alltid att en annan person blir negativt särbehandlad (Ibid. s. 13). Det är med hjälp av detta argument som bland annat studenter anmäler högskolor som tillämpar positiv särbehandling.

3.3.1 Lagen om likabehandling av studenter i högskolan

Enligt lagen om likabehandling av studenter i högskolan fick högskolor undantag från diskrimineringsförbudet vid antagning om metoderna som tillämpades syftade till ett särskilt intresse som var viktigare än själva intresset om att förhindra diskriminering. Exempel som gavs var att män skulle kunna ges förtur till lärarutbildningen. Detta kan, beroende av vilken definition av positiv särbehandling som används, anses både vara positiv särbehandling, men också anses inte vara det. Enligt definitionen av positiv särbehandling, som görs i förarbetet till den nya diskrimineringslagen, handlar skrivningen i likabehandlingslagen om positiv särbehandling. Trots

undantaget, underströks det i propositionen till likabehandlingslagen att skrivningarna i lagen inte handlade om positiv särbehandling (Prop. 2001/02:27 s. 41). Detta gjordes utan någon vidare definition eller diskussion om positiv särbehandling.

I och med att terminologin och definitionerna av positiv särbehandling har varit otydlig, har det skapats frågetecken och oklarheter kring likabehandlingslagen. Problematiken kring begreppet underlättades inte genom lagens utformning, istället är det möjligt att den har försvårats genom avsaknad av diskussion om positiv särbehandling.

Att det funnits oklarheter kring positiv särbehandling blir tydligt med tanke på alla de studenter som har stämt olika högskolor som använt sig av alternativa antagningsmetoder. De metoder som använts har kallats olika saker och fungerat på olika sätt, men de har stämts för att vara metoder för positiv särbehandling. Vid en del högskolor har metoderna gett särskilda grupper förtur trots att de har sämre meriter än andra grupper. Vid andra högskolor har särskilda grupper fått företräde endast vid lika meriter.

De skrivningar som finns i likabehandlingslagen är så pass otydliga att det är möjligt att högskolor ansett sig följa lagen (T 400-06 s. 4) när de egentligen tillämpade den dåvarande olagliga metoden positiv särbehandling. Samtidigt var det aldrig olagligt att särbehandla särskilda grupper vid lika meriter (Ibid. s. 8), trots detta stämde även högskolor som använde sig av denna typ av metod.

Skrivningarna om antagning i lagen om likabehandling av studenter i högskolan var problematisk ur positiv särbehandlingsperspektivet. Skolor som tillämpade lagstiftningen anmäldes för tillämpning av olaglig positiv särbehandling. Samtidigt var det svårt för skolorna att veta vilka metoder som kunde användas för att tillämpa lagen på rätt sätt, och vilka som inte var tillåtna. Detta mycket på grund av att propositionen inte angav vad positiv särbehandling är utan främst fokuserade på att föra en diskussion om diskriminering (Prop. 2001/02:27 s. 34). Begreppet borde ha diskuterats i lagförslaget eftersom att det, enligt de flesta författare, är mångtydigt och svårt att definiera.

3.3.2 Diskrimineringslagen

För att lösa problemen med otydliga begrepp och för att minska riskerna för missförstånd, har förarbetet till den nya diskrimineringslagen tagit fram en tydlig definition på vad som menas med positiv särbehandling. Man har också skrivit att positiv särbehandling på grund av kön är tillåtet inom högskolan. Begreppet positiv särbehandling har breddats till att inte enbart handla om när två sökande har *olika* meriter och personen från det underrepresenterade könet väljs. I den nya definitionen innebär positiv särbehandling även då två olika sökande har *lika* meriter och personen från en särskild grupp väljs.

Enligt förarbetet är det endast den starka varianten av begreppet som ska räknas som positiv särbehandling. I lagtexten går det endast att finna att

högskolor kan undantas diskrimineringsförbuden vid främjande av jämställdhet. Åtgärder som syftar till att främja jämställdhet, är en form av aktiva åtgärder och ska, därmed inte tolkas som positiv särbehandling. Därmed uttrycks det inte tillräckligt tydligt i lagen att positiv särbehandling på grund av kön är en tillåten metod.

För att högskolor ska kunna få god förståelse för vad som menas i lagen, måste de gå tillbaka till förarbetet. Därmed får man en känsla av att intentionerna som förarbetet har med att lösa problemen kring antagning och positiv särbehandling, inte avspeglas i diskrimineringslagen.

4 Intersektionalitet

4.1 Definition av intersektionalitet

Intersektionalitet syftar till att förstå hur olika maktordningar samverkar. Genom att utgå från att kön, klass, etnicitet, sexualitet etc. verkar simultant i en maktanalys visar intersektionalitet hur maktstrukturer samt över- och underordning av olika grupper kan analyseras. Genom ett intersektionellt perspektiv riktar man en kritik mot endimensionella maktanalyser, alltså att det exempelvis inte endast går att ta hänsyn till kön i en analys av över- och underordning.

Intersektionalitet bygger på idéer från olika kritiska teorier. En sådan teori är den antirasistiska kritiken av den "vita" hegemoniska feminismen. Kritiken gick ut på att feminismen utgick från vita kvinnor med en överordnad position i jämförelse med svarta kvinnor, därmed blev feminismen blind för de maktstrukturer som rasifierade kvinnor är ställda under. Detta är ett exempel som kan illustrera, inte bara hur ett intersektionellt perspektiv växt fram, utan även hur olika maktordningar samverkar. Att vara kvinna och rasifierad visar hur olika maktstrukturer, i detta fall ett patriarkat och rasism, samverkar.

Även olika tankeströmningar inom den kritiska forskningen är viktigt för intersektionalitetsperspektivet. Poststrukturalism, marxism, Black feminism, postkolonialism och antirasistisk forskning ger sitt bidrag till intersektionalitet genom att på olika sätt förklara hur makt och ojämlikhet konstrueras. Intersektionalitet syftar inte till att försöka rangordna olika positioner (eller identiteter) och menar inte heller att graden av förtryck bestäms av antalet över- respektive underordningsstrukturer. Genom ett intersektionalitetsperspektiv ser man istället till maktstrukturer som komplexa, icke-statiska och föränderliga. Intersektionalitet ser även till vikten av att kontextualisera makt och maktordningar. Det handlar om att kategorier som kön, klass, sexualitet, "ras"/eticitet måste kontextualiseras och förankras i historiska och sociala processer (de los Reyes, Mulinari 2005).

Intersektionalitetsbegreppet har tydliga kopplingar till olika tanketraditioner. Genom att både utgå från Foucault/poststrukturalism, marxism, postkolonialism och antirasistiskteori, får man en dialog mellan olika utgångspunkter för att förklara samspelet mellan kön, klass och etnicitet respektive andra kategoriseringsgrunder som exempelvis sexuell identitet, funktionshinder etc.

Genom poststrukturalismen får man ett fokus på normalitet, stigmatisering och avvikelse i förhållande till makt. Här handlar det alltså om att se maktutövandet som samhällseliga normer och det som häri ses som rätt och naturligt. Stigmatisering blir med den poststrukturella synen på makt ett nyckelord. Subjektet, som är i fokus för denna typ av maktanalys, skapas i relation till synen på avvikelse och samhällets normer. Detta exemplifierar hur man, genom att ta in olika tanketraditioner i en analys av ojämlikhet, kan få en mer mångdimensionell analys (de los Reyes, Mulinari 2005 s. 39-45).

En viktig skiljelinje man använder sig av är hur man kan förklara förtryck utifrån Marx som grund respektive Foucault. Det man ser till hos Marx är förklaringen till förtryck kopplat till ekonomiska och materiella resurser, alltså exploatering, medan det hos Foucault är kopplat till stigmatisering. Man ställer sig med detta frågan om vad som skiljer klass, kön och etnicitet från sexuell identitet, funktionshinder eller politisk tillhörighet och även ålder. Klass, kön och etnicitet är mer kopplat till exploatering då dessa kategorier kan vara underordnade men inte ses som avvikande. Ett exempel på detta kan vara att kvinnor som arbetar som städare eller kvinnor inom sexindustrin som har erfarenhet av exploatering, då dessa tjänster är könskodade/rasifierade och knutna till en kapitalistisk ekonomi. Men dessa två exempel skiljer sig åt när det gäller hur man uppfattar arbetet, då man ser på kvinnor inom sexindustrin som avvikare. Detta visar att en underordnad position inte alltid är avvikande. Viktigt är att här ta hänsyn till att exploatering och stigmatisering i många fall samverkar. Klass, kön och etnicitet är former av beständig ojämlikhet, med detta menar man att dessa grunder för ojämlikhet är mer beständiga, ålder är exempelvis något som är föränderligt genom livet (de los Reyes, Mulinari 2005 s. 39-45).

4.1.1 Essentialism (och identiteter)

Med ett intersektionalitetsperspektiv ifrågasätts entydiga identiteter. Att ifrågasätta kategorier och kategorisering utgör en del av intersektionalitet. Kategorisering av människor ses dels som en viktig del av maktutövande, men även som ett resultat av maktutövande. Genom att ha ett fokus kring språk och makt i det poststrukturella perspektivet, problematiseras kategorisering av människor. Vi skapar vår världsbild genom språket och sättet på vilket vi skapar identitetskategorier gör vi genom språk och diskurser. Vidare kopplas diskursbegreppet till ett tydligt maktfokus och genom att tala om diskurser synliggörs hur ett maktperspektiv blir relevant för synen på kategorier. Denna syn vänder sig mot all form av essentialism. Entydiga och binära kategorier som man/kvinna, svensk/invandrare tenderar att vara statiska och fixerade samtidigt som detta kan leda till att kategorierna blir renodlade och därmed riskerar att osynliggöra andra identiteter och andra erfarenheter av förtryck (de los Reyes, Mulinari 2005 s. 125-127).

4.1.2 Kunskapsproduktion

Ett intersektionellt tänkande har en viktig grund i en kritik av den traditionella vetenskapen och en kunskapsproduktion som grundar sig i en positivistisk tradition. En stor del av kritiken riktar sig mot positivismens sätt att kategorisera världen och att se världen genom att jämförande av dessa kategorier. Det kategoriska uppbyggandet av världen bygger på att kategorier fylls med ett av naturen givet innehåll, exempelvis man och kvinna. Med ett intersektionellt perspektiv ifrågasätter man istället det naturliga och det för givet tagna. I centrum för analysen är makt och underordning och hur detta inkluderar individer, diskurser, kunskap och materiella villkor (de los Reyes, Mulinari 2005 s. 14-26).

4.1.3 Postkolonialism

En av grunderna i intersektionalitet är postkolonialism. Det postkoloniala tänkandet har varit viktigt för framväxandet av teorier kring koloniseringen som tydligt teoretiserar makt och ojämlikhet i förhållande till västvärldens kolonisering och vad koloniseringen har för effekter på både västvärlden och de koloniserade länderna. Detta till skillnad från tidigare då endast de koloniserade länderna var i fokus för analysen. Med ett postkolonialt perspektiv ifrågasätts därmed västvärldens kunskapsproduktion som tidigare setts som universell och allmängiltig. Detta innebär även att man synliggjort de diskurser som konstruerar västvärlden som överlägsen och de koloniserade som ”de andra”. Denna ordning har neutraliserat den maktordning som underordnar de koloniserade och skapar en föreställning om västvärlden som civilisationens vaggga. Kunskapsproduktionen och kulturproduktionen har även format den västerländska identiteten genom att kritisera synen på västvärldens moderniseringsprojekt (de los Reyes, Mulinari 2005 s. 72-77).

4.1.4 ”Vi” och ”dem” (rasifierade grupper)

Viktigt för ett intersektionalitetsperspektiv är ifrågasättandet och synliggörandet av uppdelningen mellan ”vi” och ”de andra”. Denna uppdelning ses utifrån postkoloniala och antirasistiska teorier vars fokus har varit en analys av åtskiljandet av kultiverade och rasifierade, ”vi” och ”dem”. Denna uppdelning blir alltid hierarkisk och reproducerar en underordning av ”de andra”. Ofta exemplifieras denna uppdelning med att genom att ringa in en gemenskap kring ”oss” blir det en outtalad berättelse om ”dem” (de los Reyes, Mulinari 2005 s. 62-66).

4.1.5 Universalism

Ett intersektionellt problematiserande av begreppet universalism hänger samman med de postkoloniala tankarna om kunskapsproduktion och uppdelningen mellan ”vi” och ”de andra”. Man ställer sig frågan vem som har makt över det universella. Här ses universalism inte som en ouppnåelig utopi utan som ett maktutövande som grundar sig i en uppdelning mellan ”vi” och ”de andra” där ”de andra” är uteslutna från det universella. I tanken mellan universalism och den västerländska kunskapsproduktionen finns en hegemoni med ett normsystem inbyggt. Kritiken mot detta normsystem kan liknas vid den kritik av den manliga hegemonin som feminismen kritiserade, en världsbild och en kunskapsproduktion som utgår från den manliga universalismen (de los Reyes, Mulinari 2005 s. 67-69).

4.1.6 Hegemoni/Hegemonisk feminism

Genom att problematisera att kön, klass, etnicitet/”ras”, sexualitet samverkar synliggör man positioner (exempel är hur vissa positioner osynliggjorts på detta är det som black feminism pekar på med osynliggörandet av svarta kvinnor) som är nödvändiga att ta hänsyn till för att förstå hur olika maktpositioner samverkar. En huvudpöäng i denna samverkan är att det inte går att se kön, klass, etnicitet, sexualitet som positioneringar skilda från varandra. Man kan exempelvis inte ”göra” kön utan att samtidigt ”göra” etnicitet osv. Relationen mellan olika positioner kan ses utifrån hegemoni när det gäller att förstå hur makt konstruerar olika positioner. Hegemoni gör att exempelvis kön blir vit, medelklass, heterosexuell. Andra maktförhållanden markeras inte om inte andra positioneringar lyfter fram ”ras”, klass, sexualitet etc. för att synliggöra andra positioner. Genom att det finns en hegemoni och en norm som osynliggör andra maktpositioner blir intersektionalitetsperspektivet användbart då man problematiserar maktrelationer och komplexiteten hos dessa (de los Reyes, Mulinari 2005 s. 90-99).

4.1.7 Ett exempel på intersektionell analys

Genom ett exempel intersektionalitetsanalys vill vi visa på hur man kontextualiserar maktstrukturer och ojämlikhet.

I ”Kalla mörkret natt!” problematiseras bland annat hur rasism i form av rasifieringsprocesser tar sig i uttryck i en hierarkisering av ”ras”, något som tidigare inte problematiserats i vidare utsträckning. Denna hierarkisering innebär en hierarkisk etnisk skala som positionerar invandrare av europeiskt ursprung högst upp i hierarkin och utomeuropéer längst ner. Hierarkiseringen av ”ras” får som följd att diskriminering drabbar olika grupper av invandrare på olika sätt.

För att förklara denna hierarki måste man se till de maktförhållanden som skapades genom den västerländska koloniseringen av världen. Genom ett postkolonialt perspektiv problematiseras det koloniala arvet för att förstå

den kunskapssyn som reproducerar över- och underordning, det är detta i sin tur som skapar rasistiska ideologier där ett resultat är hierarkiseringen av "ras". Som exempel kan man se rasifieringsprocesser i bostadssegregationen. Det är tydligt dokumenterat att boendesegregationen ser olika ut för olika invandrare. Utomeuropeiska invandrare integreras inte lika snabbt som invandrare från europeiska länder. Detta fenomen kan förklaras utifrån den etniska skalan. Bostadssegregationen är ett exempel på att det inte endast går att se till en uppdelning av svenskhet och invandrarstatus utan att man även måste se till den etniska rangordning som finns inom gruppen invandrare. Även om det inte finns någon given statisk ordning i denna skala, handlar det om ett "europeiskt överlägset mönster" och ett "icke-europeiskt underlägset mönster". Bostadssegregation och annan socioekonomisk segregation är genom en hierarkisering av "ras" ett uttryck för rasifieringsprocesser som i sin tur grundar sig på rasism som ideologisk övergripande struktur.

Något som ofta hänvisats till när det gäller invandrar- och segregationsfrågor är att finna förklaring till exempelvis segregation med att hänvisa till kulturella skillnader. Användandet av "kulturell olikhet" blir en ideologisk konstruktion som används som förklaring till ojämlikheter. Med denna utgångspunkt essentialiseras olikheter och skapar en "vi" och "de" dikotomi. Här menar man att användandet av begreppet etnicitet istället för "ras" tenderar att osynliggöra samhällets rasifiering och den etniska hierarkiska skalan som placerar människor olika genom den ideologiska och sociala praktik som bygger på rasifiering.

Att använda sig av begreppet "ras" ska inte tolkas som att det finns några naturliga och genetiska skillnader mellan människor, det finns inga raser i den bemärkelsen. Men det är alltså viktigt att använda sig av begreppet "ras" för att synliggöra rasifieringsprocesser (de los Reyes, Molina, Mulinari 2006 s. 293-315).

4.2 Hur kan man förstå antagning till högskolan ur ett intersektionalitetsperspektiv?

När man ser till de olika diskrimineringsgrunder som finns i diskrimineringslagen är det relevant att försöka förstå hur olika diskrimineringsgrunder samverkar. Intersektionalitetsperspektivet ger en möjlig startpunkt för hur man kan se på diskriminering. När vi ser på antagningen till högskolan kan vi se hur problematiken kring olika diskrimineringsgrunder kan se ut. Vi inledde denna uppsats med att ta upp aktuella och debatterade anmälningar mot högskolan, detta är ett exempel på problematik som kan uppstå när det gäller olika diskrimineringsgrunder och hanteringen av dessa. Intressant är hur ett intersektionalitetsperspektiv kan öppna för diskussion kring antagningen till högskolan när man problematiserar de olika diskrimineringsgrunderna. Frågor som är relevanta att ställa ur ett intersektionalitetsperspektiv är hur man ser på

diskrimineringsgrunder, hur man väljer dessa och hur man undviker att hamna i ett rangordnande av olika diskrimineringsgrunder. Med hjälp av ett intersektionalitetsperspektiv kan man hitta möjliga utvägar ur ett rangordnande av diskrimineringsgrunder.

I analysen av antagningen till högskolan tar vi hänsyn till den ändring av diskrimineringslagen som gjorts. Att man tagit bort etnicitet som diskrimineringsgrund i antagningen till högskolan har motiverats med att det inte går att jämföra en person från exempelvis Norge med en person från ett land i Afrika när det gäller grunder för diskriminering. Med ett intersektionalitetsperspektiv skulle man kunna utveckla detta resonemang genom att se till en hierarkisering av "ras" och inte endast se till språkliga och kulturella faktorer som förklaring till mekanismerna bakom diskriminering. Ett intersektionalitetsperspektiv ger en djupare förklaring till mekanismerna bakom diskriminerande och rasistiska praktiker. Det vi vill visa med denna fördjupande förklaring är att det är något förenklat att förklara skillnaderna i diskriminering genom exemplet med Norge och Afrika. Samtidigt kan det faktum att man tagit bort etnicitet förklaras med just den problematik som ett intersektionellt tänkande tar upp. Då en hierarkisering av "ras" blir alltför komplex för att implementeras har man tagit bort det. Men vikten av att problematisera etnicitet kvarstår, något som inte gjorts då man tagit bort etnicitet som diskrimineringsgrund i den nya lagen.

Att det i den nya diskrimineringslagen tillkommit två nya diskrimineringsgrunder kan ur ett intersektionalitetsperspektiv lyfta fram problematiken med identitetskategorier och den mångfald av olika identiteter (och subjektpositioner) som kan definieras. Då det finns en mängd olika positioner riskerar vissa att hamna i skymundan och marginaliseras. Detta kan vidare förklaras med begreppet universalism. Exempelvis har rasifierade kvinnor marginaliserats inom feminismen som i sig handlar om att synliggöra kvinnor i förhållande till den rådande manliga universalismen. En intressant fråga utifrån detta är hur man kan se på de nya diskrimineringsgrunderna, könsidentitet och ålder. Att man lagt till två nya diskrimineringsgrunder kan ses som en förbättring av mångfalden. Intressant är att här se till begreppet universalism för att vidare ställa frågan om det är något som osynliggjorts eller inte problematiserats tillräckligt. Som vi tidigare tog upp skulle man kunna hävda att frågan om etnicitet eller "ras" kan ses som något som inte problematiserats tillräckligt, särskilt då denna diskrimineringsgrund tagits bort i antagningen till högskolan. Etnicitet är en grund som borde problematiseras tydligare då etnicitet är tydligt förankrad i ojämlika strukturer.

När man i "Intersektionalitet" tar upp begreppen stigmatisering och exploatering görs detta som en ledtråd till hur förtryck, som har med klass, kön, "ras"/eticitet respektive sexuell identitet, funktionshinder etc., har konstruerats. Genom att skilja på exploatering och stigmatisering kan man få förståelse för hur kategorier och förtryck skiljer sig åt, men även

samverkar. Grunderna kön och etnicitet har alltså med detta diskuterats utifrån exploatering. Eftersom det är kön och etnicitet som problematiseras i antagningen till högskolan blir en intressant fråga om man med detta osynliggör stigmatisering eller om man här ändå kanske kan komma in på en diskussion kring stigmatisering och normalitet när det gäller kön. Detta då man kanske kan ifrågasätta den tydliga dikotomin mellan könen med en diskussion om könsöverskridande praktiker. Stigmatisering kan med detta kopplas till könsöverskridande identitet.

Det problematiska med att se antagningen till högskolan utifrån ett intersektionalitetsperspektiv är att intersektionalitet är ett svårdefinierat och teoretiskt perspektiv som bygger på en rad olika tankeströmningar, som bidrar till komplexiteten. Att rada upp olika diskrimineringsgrunder kan i sig genom ett intersektionalitetsperspektiv ses som en risk för en rangordning av förtryck och med detta förenklas problematiken kring identiteter och kategorier. Svårigheten är att i institutionella sammanhang närma sig ett intersektionalitetstänkande då det är svårt att ta hänsyn till det sätt som olika diskrimineringsgrunder kan vara tätt sammanvävda hos en individ. Frågan blir då hur man konkret hanterar multipel diskriminering och då även undviker en rangordning. Även om man vill undvika en rangordning av olika diskrimineringsgrunder är det viktigt att se till det specifika hos exempelvis kön, etnicitet, sexualitet samtidigt som man tar hänsyn till att dessa samverkar.

5 Queerteori

5.1 Vad är queerteori?

Queerteori har vuxit fram ur homosexualitetsforskning och lesbisk feminism. Därmed har begreppet blivit ett viktigt inslag i feministisk forskning. (Ambjörnsson 2006 s. 48).

Precis som intersektionalitet grundar sig queerteori på ett poststrukturellt tänkande. Utifrån de poststrukturella tankarna riktas en kritik mot en essentialistisk syn på människor som exempelvis att manligt och kvinnligt skulle vara av naturen givna kategorier.

Tanken om att jaget skapas i relation till andra vänder sig mot all form av essentialism. Grundläggande för queerteori är att undersöka sexualitetens betydelse. Man ställer med detta frågor om bland annat hur sexuella normer uppstår, vad sexualitet är och hur sexualitet förändrats genom historien. Av stor vikt blir även att koppla begreppet sexualitet till genusbegreppet och teorier om manligt och kvinnligt. Det är även viktigt att se att dessa beståndsdelar, utifrån ett tydligt maktperspektiv, också utgör grunden för ett queerperspektiv. Med fokus på sexualitet används ett poststrukturalistiskt sätt att se på språket som meningsbärare och därmed språket som skapandet av sättet vi tolkar och förstår vår omvärld.

Foucault har varit viktig för queerteorin då han ansluter sig till de poststrukturalistiska tankarna. Foucault utgår från ett historiskt perspektiv för att visa hur makt och normalitet fungerar. Under 1700-talet började man i allt större grad klassificera, sortera och diagnostisera samhällsmedborgare genom att till exempel diagnostisera människor som hysterisk, homosexuell, pervers osv. Detta sätt att klassificera människor gav upphov till nya identiteter så som homosexuell och heterosexuell. Att klassificera människor kan ses som ett sätt att utöva makt och kontrollera samhällsmedborgarna. Detta är ett fenomen som lever kvar i dagens västerländska samhälle men i form av att det kan finnas en rädsla hos människor att inte passa in. Normalitet, som därför är ett viktigt begrepp för queerteori, kan i sin tur kopplas ett maktperspektiv för att problematisera hur normalitet och föreställningar om normalitet hänger ihop med maktstrukturer (Ambjörnsson 2006 s. 35-48).

5.1.1 Heteronormativitet

Begreppet heteronormativitet är ett av de grundläggande begreppen för queerteori. Heteronormativitet innebär förenklat att man ser heterosexualitet som naturligt och tar för givet att alla lever i enlighet med heterosexualitet. Att heterosexualiteten ses som det naturliga gör att det även uppfattas som överlägset. Återigen är normalitet och föreställningar om vad som är naturligt i fokus.

Heteronormativitet handlar dock inte endast om sexualitet utan även om genus. Uppdelningen mellan man och kvinna blir relevant för upprätthållandet av heteronormativitet då heterosexualiteten förutsätter kategorierna man och kvinna. Genus problematiseras även vidare då avvikande genusbeteende kan kopplas till en heteronormativ ordning, den heteronormativa ordningen kräver även att en man uppträder som förväntat istället för att mannen exempelvis uppträder eller "beteer" sig som en kvinna. Heteronormativitetsbegreppet handlar även om att en viss typ av heterosexualitet premieras, exempelvis visar sig detta i teorier om sexualitet. Avvikande sexuellt beteende hos människor, som definierar sig som heterosexuella, kan göra att man hamnar utanför heteronormativiteten. Heteronormativiteten visar sig även genom att institutioner, lagar, strukturer etc. upprätthåller heterosexualiteten som naturlig och som det bästa sättet att leva. Detta bidrar till att ett visst heterosexuellt liv, så som tvåsamhet, premieras. Tanken att avvisa heterosexualitet som något naturligt kan illustreras med vikten av att ständigt upprätthålla heterosexualiteten. Heterosexualiteten är alltså sårbar på grund av att den kräver ett ständigt aktivt upprätthållande.

Att uppdelningen mellan homosexualitet och heterosexualitet även den är instabil är också viktigt. Heterosexualiteten (och homosexualitet) ses utifrån detta perspektiv som en historisk och kulturell konstruktion då kategorier är ett resultat av en kunskapsproduktion som konstruerar kategorier och ett åtskiljande av dessa kategorier, som heterosexuell och homosexuell, kan ses som ett exempel på kategorier. Med detta perspektiv ifrågasätts kategorisering och särskilt en essentialisering av kategorier (Ambjörnsson 2006 s. 51-82).

Att se till personer som faller utanför förväntade genus och sexualitetskategorier är viktigt för analysen av normer. Att studera normalitet utgör ju till stor del grunden för queerteori. Som tidigare tagits upp är både genus och sexualitet viktigt i upprätthållandet av heteronormativiteten. Genom att exempelvis avvika genusmässigt utmanas den rådande normen och de etablerade kategorierna. Heteronormen utmanas då kategorierna man och kvinna utmanas eftersom heterosexualiteten förutsätter kategorierna man och kvinna och även att det ska finnas ett begär mellan dessa kategorier. Kritiken mot stabila identiteter återkommer här då man genom att visa på hur både identitetskategorier som man och kvinna och heteronormativitet inte är en av naturen givna ordning utan ständigt måste bevisas i form av språk och handling för att legitimeras som det rätta och naturliga. Att det förekommer personer som faller utanför kategorier eller inte uppträder som förväntat visar snarare på instabilitet (Ambjörnsson 2006 s.135-149).

5.1.2 Performativitet och subversivitet

Med grund i poststrukturalism är synen på genus och sexualitet performativa. Här fungerar språket som en viktig del av det performativa. Tanken är att det inte finns på förhand givna, naturliga kategorier som exempelvis man och kvinna utan att dessa ”görs” genom språket. Genom att med språket säga att ”detta är en pojke” väcks en rad föreställningar av vad en pojke är. En pojke blir en pojke av att man genom att uttala det redan på förhand vet hur detta barn som är en pojke beter sig och kommer att vara när det gäller handlingar som är kodade, exempelvis att han förmodligen kommer att leka med bilar och inte klä sig i rosa klänningar. Genom att säga att det är en pojke har man alltså försäkrat sig om vissa saker som man antar kommer att bekräftas av pojkens beteende.

Dock kräver det performativa inte bara att man med orden benämner att det är en pojke, utan det krävs även att pojken gör som förväntat och upprepar ”pojkkodade” handlingar. ”Problem” uppstår när individer bryter mot det förväntade. Exempelvis kan pojken gå emot det som förväntas genom att inte uppträda i enlighet med alla de föreställningar som benämningen ”pojke” medför. För att betraktas som begripliga individer krävs denna performativitet för att vi ska bli exempelvis män och kvinnor. Genom att inte uppträda enligt förväntningarna eller att falla mellan de givna identitetskategorierna blir det som ett slags motstånd eller subversivitet. Detta kan exempelvis gälla transpersoner, bisexuella, transsexuella eller intersexuella. Det som illustreras här är alltså att det finns en förändringspotential och ett motstånd till på förhand givna kategorier och den normerande heteronormativiteten. Genom att se till dessa subversiva inslag riktas en kritik mot det som ses som naturligt och även mot de maktprocesser som den tvingande heteronormen bygger på. (Ambjörnsson 2006 s. 135-149).

5.1.3 Queer och identitetspolitik

Då queerteori har vuxit fram genom att människor utsatts för ett gemensamt förtryck, har en gruppidentitet skapats. Denna identitet har fungerat som tillflykt och som positiv självidentifikation, därmed har identitetspolitik varit viktig för den homosexuella frigörelsen. Samtidigt som identitetspolitik har varit viktig, grundar sig queerteori på ett poststrukturellt tänkande och riktar med detta en kritik mot kategorier som man, kvinna, homosexuell, heterosexuell. Dessa kategorier riskerar att essentialisera och har fungerat förtryckande. Här går man även in på en djupare diskussion kring identitet.

Problematiken kring identiteter har ofta diskuterats i många olika sammanhang och en återkommande iakttagelse är att gemenskapen, som identiteter skapar, alltid innehåller normalitet och skapar en gräns mot andra grupper. Därmed blir identiteter exkluderande. Att identitetskategorier tenderar att bli förtryckande förklaras med att kategorierna ständigt återskapar en uppdelning mellan ett ”vi” och ett ”dem”. Då kategorierna

grundar sig i förtryckande strukturer och en uppdelning mellan ”vi” och ”dem”, förutsätter en hierarkisering att identitetskategorierna blir problematiska. Med detta återkommer många dock till att det krävs att man bekräftar identitetskategorier då man oavsett om man vill det eller inte sätts i kategorier och vidare innebär detta att många människor utsätts för förtryck som inte går att bortse ifrån (Rosenberg 2002 s. 52-57).

5.2 Hur kan man förstå antagning till högskolan ur ett queerteoretiskt perspektiv?

Genom att använda queerteori för att förstå antagningen till högskolan ställs, precis som i ett intersektionalitetsperspektiv, frågor om maktstrukturer och ojämlikhet. Det vi speciellt tagit fasta på med queer är ifrågasättandet av entydiga kategorier, särskilt i form av avvikelser och normalitet samt frågor kring identitetspolitik.

Då man tar hänsyn till de strukturer som skapar ojämlikhet, är en viktig diskussion hur man samtidigt som man ställer sig kritisk till identitetskategorier, ska kunna använda sig av dessa för att föra en identitetspolitik. I den nya diskrimineringslagen uttrycks att i fråga om jämställdhet handlar det om ”jämställdhet mellan kvinnor och män”. Formuleringen ”mellan kvinnor och män” visar på en förutsatt dikotomi mellan kategorierna man och kvinna. Detta kan tolkas som att det är en formulering av allt för entydiga kategorier då det kan finnas andra erfarenheter och upplevelser som inte synliggörs. Samtidigt ger detta exempel på den återkommande diskussionen om identitetskategorier och att det kan vara nödvändigt med dessa då en allt för otydlig definition skulle riskera att urholka identiteter som viktiga politiska kategorier för att komma åt de förtryckande strukturerna.

Användandet av queerteori blir relevant i en analys av den nya lagen och de nya diskrimineringsgrunderna. Genom att lagen byggts av nya diskrimineringsgrunder, kan detta tolkas som att man är på väg mot en allt större mångfald när det gäller inkludering av olika identiteter (och diskrimineringsgrunder). Att en av de nya diskrimineringsgrunderna är könsidentitet kan ses som en kategori som ger mer utrymme än kategorierna ”man” och ”kvinna”. Könsidentitet kan alltså tolkas som ett tecken på en större mångfald.

Kritik kan riktas mot lagen om likabehandling av studenter i högskolan då den inte problematiserar entydiga kategorier. Dock tar den, precis som vi påpekade i intersektionalitetsavsnittet, upp en annorlunda mångfald av diskrimineringsgrunder. Exempelvis blir ju etnicitet förbisett i den nya lagen. Att man ändrar diskrimineringsgrunderna är relevant för hur man uppfattar identitetskategorier och det kanske är intressant att ställa frågan vad dessa förändringar reflekterar i samhället i stort.

Då queer har ett tydligt fokus på normalitet och avvikelse, blir det intressant att se hur man genom att titta på kön och etnicitet kan få in frågor om normalitet. Här kan det vara givande att titta på kön i form av könsöverskridande identitet för att synliggöra den stigmatisering, i form av avvikelse från normer, som exempelvis könsöverskridande identitet innebär. Här kan man se till de subversiva inslag som detta innebär, alltså ett slags motstånd mot dikotoma kategorier. Exemplet med formuleringen ”mellan kvinnor och män” som vi tidigare tog upp kan ses som en kritik till de dikotoma kategorierna som riskerar att befästa vissa identiteter och stigmatisera andra.

6 Slutsats

I den nya diskrimineringslagen lades diskrimineringsgrunden ”könsöverskridande identitet eller uttryck” till, trots detta står det i lagtexten att diskrimineringsförbuden inte gäller då en högskola använder sig av medel för att främja jämställdhet *mellan kvinnor och män*. Vi anser inte att denna skrivning stämmer överrens med den nya diskrimineringsgrunden och menar att en vidare diskussion bör föras om hur lagtexten kan överrensstämma med diskrimineringsgrunden. Ett förslag skulle kunna vara att man istället skriver att man vill främja jämställdhet *inom könen*. Detta skulle vara en mer könsneutral skrivning där det inte förutsätts att alla identifierar sig med begreppen ”man” eller ”kvinna”.

Positiv särbehandling på grund av kön är, enligt den nya diskrimineringslagen, en tillåten metod vid antagning till högskolan. Idag är det därmed inte längre lika enkelt att tillämpa positiv särbehandling genom att till exempel ge det biologiska könet man förtur framför det biologiska könet kvinna till lärarutbildningen. För att metoden ska kunna tillämpas på bästa sätt, bör det funderas vidare på hur metoden kan fungera vid antagning av personer med könsöverskridande identitet eller uttryck.

Vid diskussioner om antagning till högskolan, kommer ofta positiv särbehandling som metod upp. Då begreppet hittills varit odefinierat har det dock varit svårt att föra eller förstå debatter som handlar om positiv särbehandling. För att förtydliga begreppet tog utredningen bakom den nya diskrimineringslagen fram en definition av begreppet.

Även om positiv särbehandling definieras i förarbetet till den nya lagen, finns inte definitionen med i lagtexten. Istället är den skrivning som finns med främst en aktiv åtgärd. I lagen framgår inte heller att positiv särbehandling på grund av kön är tillåtet eller att metoden även är gällande vid lika meriter. Med anledning av detta anser inte vi att den nya diskrimineringslagen är tillräckligt väl utformad eller att den skiljer sig avsevärt från lagen om lika behandling av studenter i högskolan. Vi tycker att man bör skriva in begreppet ”positiv särbehandling” i lagtexten. Detta, tror vi, skulle vara ett förtydligande av lagen som också skulle kunna leda till färre anmälningar mot högskolor som tillämpar metoden.

Eftersom intersektionalitetsperspektivet är teoretiskt och grundar sig på en rad olika tankeströmningar finns det inga handfasta modeller för hur man i praktiken använder sig av begreppet. Genom intersektionalitetsperspektivet vill vi dock visa på vikten av att uppmärksamma samverkande faktorer, såsom exempelvis kön och etnicitet, och hur detta hanteras i högskolan. Vi anser att det kan ses som

problematiskt ur ett intersektionalitetsperspektiv att man tagit bort möjligheten för högskolor att tillämpa positiv etnisk särbehandling vid antagning. Det är problematiskt då perspektivet menar att etnicitet som grund egentligen inte kan särskiljas från kön som grund. Man kan se motiveringen till att man tagit bort positiv etnisk särbehandling som en medvetenhet om att man inte kan jämföra etnicitet, då detta är komplext. Samtidigt kan vi tycka att det är problematiskt att helt bortse från det med tanke på rådande strukturer som skapar en tydlig ojämlikhet. Att då bortse från begreppet "ras"/eticitet blir att osynliggöra en specifik typ av struktur. Därmed anser vi att man bör fundera över hur en sådan grund kan göras gällande vid antagning till högskolan i framtiden.

7 Referensförteckning

- Ambjörnsson, Fanny, 2006. *Vad är queer?* Stockholm: Natur och Kultur.
- Bergström, Göran & Boréus, Kristina, 2005. "Idé- och ideologianalys", i Bergström, Göran & Boréus, Kristina (red.), *Textens mening och makt: metodbok i samhällsvetenskaplig text- och diskursanalys*. 2. upplagan. Lund: Studentlitteratur, pp 149-178.
- Bondestam, Fredrik, 2003. Positiv särbehandling och akademien: Tjugofem år av ideologi, retorik och praktik. Uppsala: Univ.
- Crafoord, Clarence – Strömmer, Gunnar, 2008. *Ansökan om stämning enligt lag (2002:559) om grupprättegång [online]*. http://www.grupptalanmotslu.se/grupptalan/Startsida_files/1_cfr_stamningsansokan.pdf. 2009-01-05.
- Dahlerup, Drude – Freidenvall, Lenita, 2008. *Kvotering*. Stockholm: SNS Förlag.
- de los Reyes, Paulina-Mulinari, Diana, 2005. *Intersektionalitet*. Upplaga 1:2. Malmö: Författarna och Liber AB.
- Gür, Thomas, 1998. Positiv särbehandling är också diskriminering. Stockholm: Timbro.
- Högskoleförordningen 1993:100.
- Högsta domstolens dom 2006-12-21 i mål nr. T 400-06.
- Molina, Irene-de los Reyes, Paulina, 2006. "Kalla mörkret natt! Kön, klass och ras/etnicitet i det postkoloniala Sverige", i de los Reyes, Paulina-Molina, Irene-Mulinari, Diana (red.), *Maktens (o)lika förklådnader*. Stockholm: Atlas, s. 293-315.
- Prop. 2001/02:27. Likabehandling av studenter i högskolan.
- Rosenberg, Tiina, 2002. Queerfeministisk agenda. Stockholm: Atlas.
- Roth, Hans Ingvar, 2004. Särbehandlingens dimensioner. Stockholm: Carlsson Bokförlag.
- Roth, Hans Ingvars, 2001. Den särskiljande politiken: En analys av debatten om positiv särbehandling i USA. Lund: Univ.
- SFS 2001:1286. *Lag om likabehandling av studenter i högskolan*.
- SFS 2008:567. *Diskrimineringslag*.
- SOU 2006:22. *En sammanhållen diskrimineringslagstiftning*.
- Åsard, Erik, 2000. "Positiv särbehandling i Sverige och USA", i Åsard, Erik – Runblom, Harald (red.), *Positiv särbehandling i Sverige och USA*. Stockholm: Carlsson Bokförlag, pp. 9-41.